

Seksualiteit en handicap

behoeftenonderzoek bij begeleiders van jongeren met een licht mentale handicap

Jeugd en Seksualiteit vzw
Koningin Astridlaan 106 bus 2
2800 Mechelen
tel: 015/20.69.68
fax: 015/20.31.42
info@jeugdseksualiteit.be
www.jeugdseksualiteit.be

Onderzoeksgroep en redactie

Anke Anthoni
Dries De Maeyer
Kris Molemans
Hilde Seymus
Marleen Van Schoor
Peter Verduyckt

Met dank aan

Akabe-VVKSM vzw
BSBO Groenlaar
Jeugd en Gezondheid vzw
Jong-KVG vzw
Kei-Jong vzw
KVG vzw
Oranje vzw
VFGJ vzw
VMG vzw

Inhoud

Inleiding	4
Situering	4
Doel	5
Definiëring van de begrippen	5
Deel 1: Werkwijze	6
1.1. Groepsgesprekken	7
1.2. Schriftelijke enquête	10
1.3. Reflectie vanuit VMG	11
Deel 2: Resultaten	12
2.1. Groepsgesprekken	12
2.2. Schriftelijke enquête	15
Deel 3: Reflectie vanuit VMG	18
3.1. Groepsgesprekken	18
3.2. Schriftelijke enquête	21
Deel 4: Vaststellingen	25
Bibliografie	27
Bijlagen	28
1. Vragenlijst schriftelijke enquête	28
2. Adressenlijst	29

Inleiding

Situering

Mensen met een mentale handicap hebben recht op een eigen relationeel en seksueel leven. Daarover zijn de meeste mensen het ondertussen eens. Dit uitgangspunt impliceert dat jongeren met een mentale handicap ook recht hebben op aangepaste informatie en vorming over relaties en seksualiteit. Op dit vlak blijkt er in de praktijk nog heel wat werk aan de winkel. Meer dan andere jongeren blijven jongeren met een mentale handicap verstoken van goede en systematische relationele en seksuele vorming.

Zo blijkt uit seks@relaties.com! in ieder geval dat mensen met een mentale handicap een gebrekkige, ondermaatse seksuele kennis hebben. Velen kunnen de eigen lichaamsdelen niet benoemen en ook de werking van de geslachtsdelen is weinig gekend. Laat staan dat zij vertrouwd zijn met het lichaam van personen van het andere geslacht. Hoe je een relatie kan aangaan en onderhouden, wat vrijen, masturbatie en een orgasme is, hoe het zit met voorplanting en voorbehoedmiddelen, wat plezierig en belangrijk kan zijn en ieders recht op privacy, dat is vaak allemaal onbekend terrein!¹

Jongeren met een licht mentale handicap hebben dus zeker nood aan vorming. Hun begeleiders weten dat en de meesten van hen willen aan die nood tegemoet komen. Op zoek naar ondersteuning komen die begeleiders ook bij Jeugd en Seksualiteit aankloppen. Soms hebben ze dan al aan vele adressen aangeklopt. Zo wordt het steeds duidelijker dat er geen voldoende noch volwaardig aanbod is voor relationele en seksuele vorming bij jongeren met een licht mentale handicap.

Ondertussen werd Jeugd en Seksualiteit ook van overheidswege bevraagd in verband met dit thema. Toenmalig Vlaams Minister van Welzijn, Mieke Vogels, spoorde ons in 2001 aan om te onderzoeken of begeleiders van jongeren met een licht mentale handicap en de jongeren zelf, baat zouden hebben bij een aanpassing van SOA-souvenir, ons educatief spel over AIDS en seksueel overdraagbare aandoeningen. Een interessant idee, maar Jeugd en Seksualiteit vroeg zich af of dit voor begeleiders een prioriteit is.

Daarom stuurden we het onderzoek in een ruim verkennende richting. Krijgen jongeren met een licht mentale handicap relationele en seksuele vorming? Welke hindernissen staan relationele en seksuele vorming in de weg? Welke noden onderkennen de begeleiders bij jongeren met een handicap? Welke behoeften hebben de begeleiders zelf om aan de noden van de jongeren tegemoet te komen? Kan Jeugd en Seksualiteit een ondersteunend aanbod doen?

Met dit onderzoek willen we de noden en behoeften van begeleiders inzake relationele en seksuele vorming in kaart brengen. Vanuit de resultaten doen we een aantal vaststellingen. Daarmee hopen we dat relationele en seksuele vorming bij jongeren met een mentale handicap in de toekomst een haalbare opdracht wordt voor hun begeleiders.

¹ Claerhout, H. e.a., 2003: 16

Doel

Dit onderzoek wil de behoeften en hindernissen in kaart brengen die begeleiders van jongeren met een licht mentale handicap ervaren op het terrein van relaties en seksualiteit. De onderzoeksvragen zijn dus:

- welke behoeften ervaren begeleiders inzake relationele en seksuele vorming bij deze mensen?
- welke hindernissen ervaren deze begeleiders inzake relationele en seksuele vorming?

Definiëring van de begrippen

Mensen met een *lichte verstandelijke handicap* bezitten volgens Bosch² een IQ van ongeveer 55 tot ongeveer 70 punten en bijgevolg een ontwikkelingsleeftijd van 8 tot 12 jaar. Verstandelijk gezien kijken zij dus met de ogen van een kind van 8 tot 12 jaar naar de wereld. Deze mensen kunnen logisch denken, gekoppeld aan concrete voorstellingen.

Als we verwijzen naar *relationele en seksuele vorming* (verder vaak: RSV) of het thema relaties en seksualiteit bedoelen we eigenlijk hetzelfde. Onder relationele en seksuele vorming verstaan we niet alleen die situaties waarin uitdrukkelijk activiteiten rond relaties en seksualiteit geprogrammeerd worden. Het gaat bijvoorbeeld ook om seksueel getinte situaties waar je als begeleider op reageert (zelfs als je niet reageert!) of andere 'vormende' momenten die zich toevallig voordoen zoals een losse babbel tijdens een vrij moment. Zo'n situaties kunnen immers ook aanleiding zijn om informatie, inzicht, normen en waarden door te geven over relaties en seksualiteit.

Seksuele vorming mag niet verward worden met seksuele voorlichting. Seksuele voorlichting is het geven van informatie over medische, emotionele en psychosociale aspecten van seksualiteit. Seksuele vorming is gericht op de wisselwerking tussen individu en omgeving en de manier waarop maatschappelijke normen en waarden die individuele beleving kleuren en meebepalen. Tijdens vormingsmomenten worden ook normen en waarden bespreekbaar gemaakt en ontstaan meningen over hoe je je hoort te gedragen. Seksuele vorming is dus niet waardevrij: ze is medebepaald door het mens- en maatschappijbeeld. Uitgangspunten van seksuele vorming plaatsen we binnen een emancipatorische context: mensen hebben recht op hun eigen seksualiteitsbeleving, mogen respectvol met de ander omgaan en seksualiteit is een positief en geïntegreerd onderdeel van het leven.³

Met '*begeleider*' bedoelen we zowel ouders, leerkrachten, opvoeders als begeleiders van jongeren in de vrije tijd en in groepsverband.

² 2000:20

³ Bosch, 2000:45

Deel 1: Werkwijze

Om de behoeften van begeleiders van jongeren met een licht mentale handicap te onderzoeken, opteerden we voor een kwalitatief onderzoek. Er werd dus geen gebruik gemaakt van statistische procedures of een andere vorm van kwantificering. Kwalitatieve gegevens bieden voor verkennend onderzoek een groot voordeel: ze maken het mogelijk fenomenen aan de oppervlakte te brengen die in kwantitatief onderzoek verloren gaan. Het onderzoek verliep in drie fasen.

In de eerste fase werden de belangrijkste thema's en ideeën over relaties, seksualiteit en handicap opgetekend. Er werd ook stilgestaan bij de behoeften aan ondersteuning en de hindernissen bij RSV. Dat gebeurde op basis van groeps gesprekken met de belangrijkste betrokkenen: begeleiders, leerkrachten, ouders en jongeren. De groeps gesprekken maakten een brede oriëntatie mogelijk en stelden de onderzoekers in staat de belangrijkste thema's af te bakenen. In korte tijd werden de mening, de vragen en de ervaringen van een hele groep mensen in kaart gebracht.

In de tweede fase werd per post een gestandaardiseerde vragenlijst verstuurd naar voor dit onderzoek relevante organisaties. De vragen werden opgesteld op basis van bevindingen uit de groeps gesprekken en de ervaring van Jeugd en Seksualiteit.

In de derde fase spraken we uitgebreid met een bevoorrechte getuige, de coördinator van Vormingswerk voor mensen met een mentale handicap. Met dit interview wilden we de resultaten uit de groeps gesprekken en de schriftelijke vragenlijst toetsen om de validiteit van de gegevens te vergroten.

1.1. Groepsgesprekken

Jeugd en seksualiteit geeft regelmatig vorming over relaties en seksualiteit aan begeleiders van en aan jongeren met een licht mentale handicap. In de periode februari 2001-april 2002 werd tijdens de vormingen – via groepsgesprekken – gepeild naar de behoeften van de begeleiders, ouders, leerkrachten én jongeren zelf.

Inhoud van de gesprekken

Tijdens de gesprekken *met ouders, leerkrachten en begeleiders* kwamen volgende punten aan bod:

- RSV bij jongeren met een licht mentale handicap:
 - Hoe kom je als begeleider, ouder of leerkracht in aanraking met het thema?
 - Hoe reageer je? Vind je dat moeilijk en zo ja waarom?
 - Zet je RSV zelf op de agenda of komt het enkel aan bod als het onvermijdelijk is?
 - Werk je individueel of in groep aan RSV?
 - Voel je je ondersteund door andere begeleiders (thuis, op school, in de jeugdbeweging,...)?
 - Is er overleg met die andere begeleiders?
- Ondersteunend materiaal:
 - Hoe kan dit materiaal gebruikt worden bij RSV voor jongeren met een mentale handicap?
 - Welke aanpassingen zijn nodig?
 - Welke leemten ervaar je?
 - Heb je suggesties voor te ontwikkelen materiaal?
- Voorstelling van het materiaal van Jeugd en Seksualiteit

Tijdens de gesprekken *met de jongeren* ging het vooral over:

- Hun behoeften
- Een evaluatie van de voorbije activiteit

Overzicht van de gesprekken

Activiteit 1

Datum	3 februari 2001
Aard	Akabe-congres
Plaats	Brussel
Organisatie	Akabe-ploeg van VVKSM
Deelnemers	Jeugdbewegingleiding van kinderen en jongeren met een handicap (10 tot 20 personen)
Inhoud	Programmeren en begeleiden van RSV Inspelen op en omgaan met seksueel getinte gedragingen

Activiteit 2

Datum	16 maart 2001
Aard	Vorming: activiteiten ineensteken en begeleiden over relaties en seksualiteit bij jongeren met een mentale handicap
Plaats	Sint-Niklaas
Organisatie	Jeugd en Gezondheid Aalst en Jeugd en Gezondheid Sint-Niklaas
Deelnemers	Jeugdbewegingleiding van kinderen en jongeren met een handicap (10 tot 20 personen)
Inhoud	Programmeren en begeleiden van RSV Inspelen op en omgaan met seksueel getinte gedragingen

Activiteit 3

Datum 23 maart 2001
Aard Vorming: activiteiten ineensteken en begeleiden over relaties en seksualiteit bij jongeren met een mentale handicap
Plaats Kessel-Lo
Organisatie Jong KVG
Deelnemers Jeugdbewegingleiding van kinderen en jongeren met een handicap (10 tot 20 personen)
Inhoud Programmeren en begeleiden van RSV
Inspelen op en omgaan met seksueel getinte gedragingen

Activiteit 4

Datum 11-13 mei 2001 en 15-17 juni 2001
Aard Dubbelweekend over liefde, vriendschap en seksualiteit 'Laat je hart spreken'
Plaats Heusden-Zolder en Dworp
Organisatie Kei-Jong
Deelnemers Jongeren met een licht tot matig mentale handicap (15 personen)
Inhoud Soorten relaties (vriendschap, verliefdheid en liefde)
oké zonder lief?
Man of vrouw zijn
Anderen ontmoeten en contacten leggen
Lichamelijke en seksualiteit
Veilig vrijen (voornamelijk technische uitleg over voorbehoedmiddelen)

Activiteit 5

Datum 26 november 2001
Aard Teamvergadering buitengewoon lager onderwijs type 2
Plaats Reet
Organisatie Basisschool voor Buitengewoon Onderwijs Groenlaar
Deelnemers Leerkrachten (10 personen)
Inhoud Visie-uitwisseling over relationele en seksuele vorming
Overzicht van RSV materiaal
Ervaringsuitwisseling over het gebruik van het materiaal

Activiteit 6

Datum 20 december 2001
Aard Vorming: activiteiten ineensteken en begeleiden over relaties en seksualiteit bij jongeren met een mentale handicap
Plaats Bouwel
Organisatie Kei-Jong
Deelnemers Begeleiders van jongeren met een handicap (10 tot 15 personen)
Inhoud Onderscheid tussen inspelen op situaties en activiteiten programmeren
Voorbehoedmiddelenquiz en aangepaste invulling voorbehoedmiddelenkoffer
Tussendoortjes
Mogelijkheden voor groepsgesprekken (stellingenspel, rollenspelen...)
Videomateriaal
Activiteiten met 'lichaamscontact'

Activiteit 7

Datum 16 april 2002
Aard Infoavond over relaties en seksualiteit bij jongeren met een mentale handicap
Plaats Hasselt
Organisatie KVG Verbond Limburg
Deelnemers Ouders van jongeren en jongvolwassenen met een licht tot ernstige mentale handicap jongeren en jongvolwassenen (30 personen)
Inhoud Functies van seksualiteit
Motieven voor relationele en seksuele vorming
Bruikbaarheid voorlichtingsmateriaal (regulier en aangepast)

Omgaan met seksueel getint gedrag
Sterilisatie, medicatie, prostitutie, mechanische hulp

Activiteit 8

Datum 29 april 2002
Aard Infoavond over relaties en seksualiteit bij jongeren met een mentale handicap
Plaats Zellik
Organisatie KVG Verbond Limburg
Deelnemers Ouders van jongeren en jongvolwassenen met een licht tot ernstige mentale handicap (20 personen)
Inhoud Functies van seksualiteit
Motieven voor relationele en seksuele vorming
Bruikbaarheid voorlichtingsmateriaal (regulier en aangepast)
Omgaan met seksueel getint gedrag
Sterilisatie, medicatie, prostitutie, mechanische hulp

1.2. Schriftelijke enquête

We wilden ook de organisaties bevragen die doorgaans de behoeften aan ondersteuning bij RSV uiten bij Jeugd en Seksualiteit. We kozen voor een schriftelijke vragenlijst.

Selectie van de organisaties

De selectiecriteria waren:

- de organisatie heeft een meer dan lokale werking;
- de organisatie of haar lokale groepen richten vooral activiteiten in voor jongeren met een handicap;
- de organisatie of haar lokale groepen organiseren activiteiten in groepsverband;
- de organisatie of haar lokale groepen organiseren activiteiten in de vrije tijd;
- de organisatie of haar lokale groepen creëren ruimte en openheid voor relaties en seksualiteit.

De keuze voor deze criteria vloeit voort uit de werking van Jeugd en Seksualiteit. Ook Jeugd en Seksualiteit creëert ruimte voor relaties en seksualiteit en richt zich hoofdzakelijk tot jongeren in de vrije tijd en in groep. De keuze voor deze organisaties werd via websearch geverifieerd.

De geselecteerde organisaties⁴ zijn:

Akabe – VVKSM vzw
Jeugd en Gezondheid vzw
Jong-KVG vzw
Kei-Jong vzw
Oranje vzw
VFGJ vzw

Vragenlijst

Als bijlage vind je de gestandaardiseerde vragenlijst. De vragenlijst werd opgesteld aan de hand van de groepsgesprekken, de literatuur en de ruime ervaring van de medewerkers van Jeugd en Seksualiteit. De vragenlijst peilt naar de behoeften aan vorming en ondersteuning en aan concreet materiaal. De vragen hebben betrekking op:

- de *relevantie van het thema* relaties en seksualiteit binnen de organisatie;
- de *noden* die begeleiders bij jongeren vaststellen en de noden die begeleiders zelf ervaren;
- de *hulpmiddelen* die zij al dan niet ter beschikking hebben om zowel aan de eigen noden als aan die van de jongeren tegemoet te komen;
- de *hindernissen* die ze met betrekking tot RSV ervaren.

⁴ zie bijlage voor adressen

1.3. Reflectie vanuit VMG

Jeugd en Seksualiteit sprak tweemaal⁵ met de coördinator van Vormingswerk Mentaal Gehandicapten, verder VMG⁶. De organisatie die zich sinds enige tijd voluit 'Vormingswerk voor mensen met een verstandelijke handicap en hun omgeving' noemt, is een vormingsinstelling die al meer dan 15 jaar activiteiten – ook over relaties en seksualiteit - organiseert voor mensen met een verstandelijke handicap en hun omgeving. De resultaten uit de twee eerste fases van het onderzoek werden gebruikt als uitgangspunt voor het eerste gesprek. De bevoorrechte getuige kon zelf ervaringen toevoegen, bevindingen bekrachtigen of weerleggen m.b.t. de behoeften en hindernissen die leven bij begeleiders van jongeren met een handicap. De centrale vraag was: kunnen de resultaten veralgemeend worden naar alle begeleiders van jongeren met een lichte mentale handicap? In het tweede gesprek ging het vooral over aanpassingen van het bestaande materiaal om zo beter tegemoet te komen aan de noden die begeleiders van jongeren met een handicap ervaren. Tot slot wilden we bekijken waar samenwerking in functie van het voorgaande mogelijk is.

⁵ op 26 augustus 2002 en op 14 oktober 2002

⁶ voor adres: zie bijlage

Deel 2: Resultaten

2.1. Groepsgesprekken

De gegevens uit de groepsgesprekken werden onderworpen aan een inhoudsanalyse. Daarvoor werden de gegevens uit de groepsgesprekken geclusterd per thema. Hieronder vind je de belangrijkste resultaten.

- Educatief materiaal

De kennis van educatief materiaal verschilt sterk van begeleider tot begeleider. Kennis van het materiaal is ook niet beslissend voor het gebruik ervan. De betrokkenen vinden dat de bruikbaarheid van het materiaal afhangt van de graad van de handicap van de doelgroep. Ze vinden dat vele werkvormen niet bruikbaar zijn in individueel verband en/of verouderd zijn. Duidelijk is dat men het materiaal zelden gebruikt omdat het enerzijds te weinig gekend is en anderzijds omdat het niet voldoende bruikbaar is.

- Verantwoordelijkheid

Leerkrachten, ouders en begeleiders wijzen elkaar aan als verantwoordelijke voor RSV.

Leerkrachten

Leerkrachten verwachten veel van ouders, maar ze stellen vast dat slechts weinig ouders over 'relaties en seksualiteit' spreken met hun kinderen. Volgens de leerkrachten is er weinig overleg met de ouders over de rol die elk van beide groepen heeft. Pas als er een probleem aan de oppervlakte komt, leidt dit soms tot een goede gedachtewisseling.

Ouders

Er zijn grote verschillen tussen ouders in de bereidheid om relaties en seksualiteit ter sprake te brengen. Sommige ouders willen wel, maar voelen zich niet bekwaam. Ze vinden dat ze bepaalde opvoedkundige vaardigheden missen. Andere ouders willen niet. Ze kunnen hun eigen schroom moeilijk overwinnen, b.v. voor concreet materiaal. Bovendien denken ze vaak: 'Laten we geen slapende honden wakker maken' of 'Jongeren met een mentale handicap hebben geen seksuele behoeften. We moeten hen die dus ook niet aanpraten'. Weer andere ouders komen er niet toe, b.v. omdat zij de handicap van hun kind niet (voldoende) hebben aanvaard.

Maar ook als ouders hun kind relationele en seksuele opvoeding willen geven, ligt dat niet voor de hand. Ten eerste moet de verhouding tussen beiden goed zijn. Ten tweede zien heel wat tieners en adolescenten het niet zitten om over seksualiteit te praten met hun ouders. Dit past perfect binnen de normale psychologische ontwikkeling van jongeren die juist moeten loskomen van hun ouders.

Sommige ouders geven aan dat ze relationele en seksuele opvoeding geven, door via de opvoeding de waarden en normen van het gezin door te geven.

Ouders weten niet waar zij aangepaste vorming kunnen volgen om hun taak inzake RSV goed te kunnen opnemen. Ze betreuren dit. Ze denken dat dit aanbod er wel is voor leerkrachten en begeleiders van jongeren. Zij willen ook zo'n aanbod, maar omdat dit er niet is, willen ze (of gaan ze er van uit) dat anderen (school, jeugdbeweging enz.) deze taak op zich nemen.

Begeleiders

Ook begeleiders in het jeugdwerk schuiven relationele en seksuele vorming door naar ouders en scholen of instellingen. Ze programmeren bijna nooit activiteiten over relaties of seksualiteit. Ze zijn bang voor wat dit teweeg kan brengen. Bovendien vinden de meeste begeleiders zichzelf te jong en zijn ze 'handelingsverlegen'. Desondanks erkennen begeleiders dat deze activiteiten erg plezierig kunnen zijn.

- Jongeren

Bij de jongeren stellen we (nog meer dan in andere groepen) een grote verlegenheid vast om te praten over seksualiteit. Begeleiders worden geconfronteerd met jongeren die voor het eerst praten over relaties en seksualiteit en/of denken 'dat je er maar iets over kan vertellen als je ervaring hebt'.

- Geen integrale benadering

Het verband tussen relaties en seksualiteit wordt weinig gelegd. Seksualiteit wordt bijvoorbeeld niet behandeld als vorm van contact of binnen het man-vrouw-thema. Vaak wordt er vertrokken van een enge interpretatie van seksualiteit (seks als iets louter genitaals). Erotiek, intimiteit, verlangen en een relatie - belangrijke elementen van het seksuele leven - komen veel minder aan bod. Begeleiders zijn sowieso meer geneigd om iets te 'programmeren' in verband met 'relaties' en 'contact leggen' dan in verband met 'seksualiteit'. Zo wordt seksualiteit dikwijls een uitgesteld (afgesteld?) thema. Als het toch aan bod komt, dan is dat meestal in termen van 'veilig vrijen'. Veilig vrijen vertrekt echter van een probleem. Zo kunnen goedbedoelde initiatieven vooral angstgevoelens opwekken of versterken.

- Problemen van begeleiders

Begeleiders hebben vaak het idee: 'Wij zijn geen specialisten in seksualiteit. Voor ons is het dus moeilijk om bepaalde onderwerpen ter sprake te brengen.' Aan de andere kant voelen zij de nood aan seksuele voorlichting. Maar de stap naar een concreet aanbod is groot. Zij zeggen dat ze 'seksuele voorlichting en seksualiteit' makkelijk naar achter schuiven en dan vaststellen dat er niets gebeurt. Sommigen zeggen dat ze er schrik van hebben. Andere zeggen dat het moeilijk is omdat deelnemers sterk uiteenlopende vragen en verwachtingen hebben. Vaak leggen ze nogal sterk de nadruk op de gevaren en risico's van seks en komen de leuke kanten niet aan bod. De benadering van het thema is dus eerder 'problematisch'.

Aanpassing van educatief materiaal

Begeleiders geven aan dat ze nood hebben aan concrete werkvormen: eenvoudig, onmiddellijk bruikbaar en als houvast bij een groepsactiviteit. Aanpassing van het materiaal vinden ze niet eenvoudig. Als ze dit toch doen, dan zal dat eerder gebeuren met werkvormen over 'relaties' dan over 'seksualiteit'.

Jeugd en Seksualiteit maakte zelf een prototype (niet beschikbaar voor verkoop) van een aangepaste 'Bloosdoos', een spel dat zowel over relaties als over seksualiteit gaat.

Thema's: liefde, vaste relatie, vriendschap, verliefd zijn, aan- en afmaken, seksualiteit, veilig vrijen, andere relaties. Bij elk rubriek horen stellingen, vragen, begrippen om uit te beelden en te raden.

Begeleiders van jongeren met een licht mentale handicap zijn enthousiast over deze aanpassing. Ze zijn vragende partij voor meer dergelijke aanpassingen. Volgens hen moet er meer beeldmateriaal gemaakt worden, ook al omdat lang niet alle spelers kunnen lezen.

Begeleiders zijn ook vragende partij voor een handleiding met technische uitleg over de aanpak van bepaalde thema's of suggesties voor variaties op bestaande werkvormen. Hiertoe zou samenwerking tussen begeleiders (die de noden van de jongeren kennen) en vormingswerkers

(die thuis zijn in het begeleiden en ontwikkelen van activiteiten over relaties en seksualiteit) zeer aangewezen zijn.

Visualiseren en concretiseren

Algemeen drukt men een grote nood uit aan visueel materiaal. Mensen met een handicap denken doorgaans veel minder abstract, vandaar de grote nood aan visualisering en concretisering. Dat geldt voor de informatieverstrekking (duidelijke, expliciete beelden zonder dubbele bodem) maar ook voor het leren verwoorden van meningen en gevoelens. Alles moet zo concreet mogelijk zijn en beelden zijn nu eenmaal concreter dan woorden. Een handeling maakt meer duidelijk dan een gedachte.

Seksueel getinte situaties

Bijna alle begeleiders hebben al 'seksueel getinte situaties' meegemaakt waarbij ze niet meteen wisten hoe te reageren. Ze weten niet waar ze raad kunnen vragen, terwijl ze eigenlijk ondersteuning willen voor een concrete aanpak. Begeleiders weten ook niet wanneer ze een zaak best in groep aanpakken of eerder individueel. Ze vragen zich af of er altijd een expliciet antwoord moet worden gegeven en wat ze kunnen doen met vragen waarop ze zelf geen antwoord weten. Begeleiding bij individuele 'problemen' met seksualiteit (b.v. masturbatie in gezelschap) vinden begeleiders moeilijk.

- Problemen van ouders

Ouders spreken vooral over problemen op relationeel vlak (b.v. liefdesverdriet). De vragen i.v.m. seksualiteit worden blijkbaar aan de jongere zelf overgelaten. Ouders hebben het ook niet makkelijk met het omgekeerd-lege-nest-syndroom. Op de leeftijd dat kinderen meestal het ouderlijk huis verlaten, wonen jongvolwassenen met een mentale handicap vaak nog thuis. Dit heeft consequenties, zowel voor de ouders als voor de kinderen. Eventuele broers en zussen met kinderen, kunnen de kindervens van de jongvolwassene en dus ook de drang naar een relatie versterken. Voor jongvolwassenen opvang vinden, is niet altijd evident en/of wenselijk. Daarom gaan zij vaak mee naar de avondjes 'uit' van de ouders, waardoor die soms minder gevraagde gasten worden. Ouders zijn daardoor aangewezen op 'lotgenoten'. Het gevaar bestaat dat andere sociale contacten verwateren. En jongvolwassenen kunnen het contact met mogelijke relatiekandidaten hierdoor missen.

- Problemen van jongeren

Jongeren moeten in hun emotionele, cognitieve en morele ontwikkeling loskomen van hun ouders om gezonde relaties te kunnen aangaan. Ouders zijn dus niet altijd de aangewezen personen om relationele en seksuele problemen mee te bespreken. Maar voor vele jongeren met een mentale handicap zijn zij de enigen bij wie ze terecht kunnen. Vooral zij die in een beschutte werkplaats werken, lijken aan hun lot te zijn overgelaten. In dagcentra zou dit probleem minder groot zijn.

Als jongeren niet terecht kunnen bij hun ouders of bij die mensen bij wie ze een groot deel van de dag doorbrengen, zijn ze aangewezen op vervangfiguren. Maar die zijn niet altijd beschikbaar.

2.2. Schriftelijke enquête

Zoals onder 1.2. reeds verduidelijkt werd, werden vragenlijsten gestuurd naar zes voor dit onderzoek relevante organisaties. De vragen werden opgesteld op basis van bevindingen uit groeps gesprekken en de ervaring van Jeugd en Seksualiteit. De antwoorden op de vragenlijsten worden hier weergegeven.

Op welke wijze heb je binnen je organisatie te maken met relaties en seksualiteit?

Eenzijds krijgt 'relaties en seksualiteit' een plaats in het *programma*:

- hoofdthema in een cursus 'algemene vorming' voor jongeren;
- vormingssessies en weekends over 'relaties en seksualiteit' voor jongeren;
- uitleenaanbod met voorlichtingsmateriaal voor jongeren;
- thema 'omgaan met intimiteit, seksualiteit en relaties bij deelnemers' voor begeleiders;
- gespreksavonden voor ouders.

Anderzijds komt 'relaties en seksualiteit' aan bod in '*natuurlijke*', *spontane situaties* in het samenleven van deelnemers en begeleiders, ook tijdens overnachtingen, weekends en vakanties:

- jongeren die een relatie met elkaar aangaan die al dan niet positief verloopt;
- jongeren die (hopeloos) op zoek zijn naar een relatie;
- jongeren met een sterke seksuele drift die zich onaangepast gedragen;
- vragen van jongeren die dikwijls heel geïnteresseerd zijn in 'relaties en seksualiteit';
- gekwetste of kwetsende jongeren door oppervlakkige benadering van liefde, seksualiteit en intimiteit;
- elementen van seksualiteit in de relatie begeleider en deelnemer binnen een vrijetijdsactiviteit (houding, grenzen en verantwoordelijkheid van de begeleider);
- frustraties van jongeren die verliefd worden op mensen zonder handicap.

Welke vormingsnoden ervaar jij op het vlak van relaties en seksualiteit bij de jongeren met wie je te maken hebt?

Algemene vaststelling: de vragen inzake relaties en seksualiteit lijken heel erg op die van andere jongeren, al zijn ze dikwijls iets meer basaal van aard.

Er is nood aan vorming over:

- begrippen 'relatie', 'liefde', 'verliefdheid', 'vriendschap';
- omgang met partner, o.a. rekening houden met partner en weerbaarheid t.o.v. partner;
- grenzen: wat kan en wat kan niet binnen een relatie, t.o.v. het andere geslacht, in het openbaar?
- waar kan je terecht met problemen?
- (lichamelijke) verschillen tussen mannen en vrouwen;
- werking van de geslachtsorganen, voorbehoedsmiddelen, SOA's en veilig vrijen;
- die hun weerbaarheid vergroot.

Enkele opmerkingen

- Ouders geven soms foute, vaak vage informatie over seks en relaties. Dat leidt dikwijls tot pijnlijke situaties in hun contacten met anderen (ze worden vaak uitgelachen).
- Jongeren krijgen seksuele voorlichting op school, maar de inhoud moet dikwijls nog herhaald en aangevuld worden.

Welke behoeften heb jij op het vlak van ondersteuning, informatie of vorming om op een doeltreffende manier te kunnen tegemoet komen aan de noden van jongeren?

- literatuur
- achtergronden en visie
- (Vlaamse) video's met voorlichting over voorbehoedmiddelen, vriendschap, liefde en relaties
- eenvoudige informatieve spelen
- ontleenkoffers met kijk- en tastmateriaal
- doorverwijskennis
- praktische tips bij problemen van jongeren met een fysieke handicap: niet zelf kunnen masturberen, hulp bij het vrijen, ...
- ervaringsuitwisseling met andere begeleiders

Welke hulpmiddelen inzake vorming hanteerde je tot nu toe om aan de noden van de jongeren tegemoet te komen?

Voor de uitwerking van activiteiten en vormingsinitiatieven worden gebruikt:

- (Nederlandse) video's en kijkboeken
- sekskoffers (b.v. met voorbehoedmiddelen)
- zelfgemaakte relatiespelen

Om te reageren op situaties die zich voordoen in het dagelijkse samenleven, worden gebruikt:

- gezond verstand
- ervaring
- teambesprekingen van reële situaties en gehanteerde en mogelijke reactiewijzen

Welke hulpmiddelen inzake vorming hanteerde je tot nu toe om aan de behoeften van de begeleiders tegemoet te komen?

De meeste organisaties hebben 'relaties en seksualiteit' al ooit een plaats gegeven in hun vormingsaanbod voor begeleiders. De activiteiten die ter zake vermeld worden zijn:

- stellingenspel op animatorcursus
- kadervorming met externe inbreng
- ervaringsuitwisseling en casebesprekingen over methode, inhoud, aanpak en houding
- thematische weekends en studiedagen
- gesprekken in lokale begeleidersgroepen
- vormingspakketten van Jeugd en Seksualiteit

Er bestaat een onbeantwoorde nood aan bruikbare materialen (vb. folder voor de leiding over positionering en reactie in concrete situaties) en een stijgende vraag van begeleiders aan vorming, activiteiten en werkvormen.

Welke hindernissen ervaar je bij het organiseren van activiteiten over relaties en seksualiteit?

Materiaalgebonden hindernissen:

- titel of omschrijving van aanbod (te expliciete bewoordingen schrikken deelnemers en omgeving af)
- drievierde van de jongeren kan niet lezen of schrijven

Persoonsgebonden hindernissen:

- tegenwerking door ouders (door onwetendheid?)

- ontoegankelijkheid van instellingen en ouders
- onzekerheid van begeleiders
- onvoldoende opleiding van de begeleiders
- soms jonge leeftijd van begeleiders (dus met wat minder ervaring en maturiteit)

Welke hindernissen ervaar je bij het inspelen op situaties die te maken hebben met seksualiteit?

- je kan erover praten, maar je kan hen geen praktijkervaring bieden
- te intensieve programmering vergroot soms de frustraties over het gebrek aan ervaring
- (te) weinig informatie om te kunnen inspelen op probleemsituaties
- onwetendheid over de voorgeschiedenis van de jongeren (b.v. seksueel misbruik)
- schaamte en taboe
- situatie of achtergrond vergt eigenlijk gespecialiseerde begeleiding
- aangevoelde noodzaak aan een gespecialiseerde tussenkomst is moeilijk duidelijk te maken
- onderscheidingsvermogen van de jongeren

Op welk terrein denk je dat de behoefte aan ondersteuning van begeleiders het grootst is?

Rangschikking in aflopende belangrijkheid:

- informatie en/of vorming over het omgaan met seksueel getinte situaties
- achtergrondinformatie over relaties en seksualiteit in het algemeen
- concrete werkvormen
- informatie en/of vorming over het organiseren van activiteiten over relaties en seksualiteit

Geef één of meer voorbeelden van situaties waar je het moeilijk vond om te reageren.

Sommige 'moeilijke situaties' doen zich voor bij alle jongerengroepen:

- relaties tussen begeleiders en jongeren
- jongeren die hun waarden en normen halen uit (soft)porno
- beïnvloedbaarheid van jongeren en opdringen van eigen normen en waarden
- incestverhalen
- jongeren die dichtklappen

Andere 'moeilijke situatie' zijn eerder specifiek voor jongeren met een licht mentale handicap:

- jongens die openlijk masturberen
- jongeren die spontaan beginnen te vertellen over seksueel misbruik
- jongeren die geen grenzen kennen of aangeven
- grote verschillen in informatie, begrip en tempo tussen deelnemers
- koppels die hun seksualiteit willen uitdrukken tijdens de activiteiten
- koppels waarbij je vaststelt dat er bij één partner geen enkele empathie is voor de andere
- sterke seksuele drift die niet of moeilijk kan worden beheerst

Deel 3: Reflectie vanuit VMG

De resultaten van de groeps gesprekken en de schriftelijke enquête werden voorgelegd aan Greet Conix, coördinator van VMG (zie 1.3.). In de groeps gesprekken kwam informatie naar boven die niet uitdrukkelijk in de vragenlijst aan bod kwam en omgekeerd. Greet Conix commentarieert de resultaten. Daar waar dat extra informatie oplevert, wordt ze geciteerd (zie cursieve stukjes).

3.1. Groeps gesprekken

Materiaal

Conclusie

Het materiaal is weinig gekend en verminderd bruikbaar.

Reactie

Dat klopt, maar 'handelingsverlegenheid' speelt waarschijnlijk toch ook een grote rol (ook t.o.v. aangepast materiaal zijn er remmingen). Aangepast materiaal vraagt nog altijd een vrij grote communicatievaardigheid. Als die er niet is, dan vind je haast geen materiaal. Wellicht is er vooral een tekort aan materiaal dat je kan gebruiken in de informele sfeer: materiaal om over na te denken, naar te kijken en in te lezen (b.v. voorlichtingsboekjes die ook bruikbaar zijn voor ouders).

Verantwoordelijkheid

Conclusie

Leerkrachten, ouders en begeleiders wijzen elkaar aan als verantwoordelijke voor RSV. Leerkrachten en begeleiders denken soms dat zij geen 'mandaat' krijgen van de ouders.

Reactie

Begeleiders en leerkrachten duwen ouders inderdaad vaak in het 'anti-kamp'. In werkelijkheid verwachten ouders veel van leerkrachten en begeleiders (al zijn er op dat vlak grote verschillen tussen ouders). Vaak is de 'weigerachtigheid van ouders' een alibi voor begeleiders om er zelf niet aan te beginnen.

“Ouders worden echt veel te veel als alibi aanzien. Op alle avonden die wij geven - en dat durf ik bijna met cijfers zeggen - zijn 90 procent van de ouders vragende partij naar scholen en begeleiders om dat onderwerp expliciet op te nemen. Ouders zijn dus zeker niet de remmende factor. Ouders zullen wel vragen stellen. Eergisteren gaf ik een ouderavond. Vooraf maakte ik kennis met de begeleider die erg open was. Toch zei hij: 'Voor de ouders ligt dit echt heel moeilijk'. Toen ik die 'moeilijke' ouders ontmoette, bleek dat die mensen stuk voor stuk heel goed konden praten over de seksualiteit van hun kind. Maar zij waren wel wat ongerust omdat ze de begeleiders nogal jong vonden: 'Zij zullen zeker alles toelaten en hen bij elkaar in bed laten kruipen. Maar wacht maar tot hun kinderen groot zijn'. Wellicht had de begeleider alleen de oei-oei-boodschap gehoord en niet de mededeling 'Wij zitten soms ook met ons handen in het haar. Kunnen we niet samen zoeken?'.”

Het is bovendien terecht dat ouders op leerkrachten en andere begeleiders rekenen. Relationele en seksuele opvoeding in het gezin is immers nooit vanzelfsprekend door de psychologische ontwikkeling van tieners en adolescenten. Bovendien kan je in de gezinscontext geen 'vorming' geven. Voorlichtingsboekjes (zie hiervoor) kunnen wel een uitweg bieden.

"Ouders zouden zo'n boekje met hun kind kunnen doornemen. Ze kunnen het ook geven of gewoon laten rondslingeren. Het moeten dus boekjes zijn die de jongeren zelfstandig kunnen doornemen, maar die zich ook lenen om met een ouder te bekijken. Daar is zeker grote nood aan. Een vormingspakket neem je thuis immers nooit door."

De specifieke rol van de ouders ligt op het vlak van normen en waarden. Verder kunnen ze de scholen en organisaties van hun kinderen stimuleren om 'relationele en seksuele opvoeding' te geven. Ouders zijn ook erg belangrijk als factor van continuïteit. Begeleiders komen en gaan, ouders blijven. Zij zijn voor hun kinderen het ideale aanspreekpunt voor 'toekomstvragen': Kan ik kinderen krijgen? Blijf ik bij jullie wonen? Is een relatie mogelijk voor mij? De jongeren zijn daar vaak erg mee bezig, maar ook ouders hebben vele vragen. Als ouders en jongeren daarover kunnen praten, is er een grote stap gezet.

"Ouders moeten geen zwart-op-wit antwoord geven, als ze er maar over kunnen praten. Want die vragen leven heel sterk bij beide partijen. Gemakkelijk is dit niet. Het zijn delicate, emotioneel geladen onderwerpen. Maar het is een hele opluchting voor jongeren als hun ouders daarover willen praten."

Geen integrale benadering

Conclusie

Relationele en seksuele vorming wordt niet als een geheel benaderd. Relationele vorming komt vaker aan bod dan seksuele vorming.

Reactie

Ook dat klopt, alhoewel zo'n integrale benadering veruit te verkiezen valt. Bovendien is een volwaardige seksuele vorming noodzakelijk. Jongeren met een mentale handicap krijgen veel te weinig de boodschap dat seks mag en dat het heel plezant kan zijn. Veel te vaak wordt seksualiteit negatief benaderd: oppassen voor aids, voor zwangerschap en voor wie misbruik van je wil maken. Dat introduceert of versterkt de reeds aanwezige angstgevoelens.

Problemen van begeleiders

- Jongeren

Conclusie

Jongeren zijn erg verlegen als er over seksualiteit gepraat wordt.

Reactie

Dat klopt, al is er een zeker verschil tussen jongens en meisjes. Jongens hebben vaker al wat ervaring (b.v. met masturbatie), meisjes herkennen seksualiteit niet bij zichzelf. Denken en praten over 'seks' is voor hen moeilijker. Zij praten wel makkelijker over gevoelens.

- Seks in groep ter sprake brengen

Conclusie

Begeleiders kennen de noden van jongeren, maar ze durven of kunnen er niet aan tegemoet komen. Ze voelen zich niet bekwaam en ze zijn handelingsverlegen. Ze weten niet goed 'waar te beginnen'.

Reactie

Ook dat klopt. Maar vrijetijdsactiviteiten hebben wel een groot voordeel. Ook andere jongeren praten veel in hun vrije tijd en tijdens vrijetijdsactiviteiten en doen juist daar ervaringen op. Ook andere jongeren leren daar veel over relaties en seksualiteit. Waarom zou dit kader niet ten volle mogen worden benut voor jongeren met een mentale handicap?

“Die groepen van jongeren in de vrije tijd zijn heel interessant. In de vrije tijd zijn er zoveel échte aanknopingspunten. Dat maakt het niet makkelijker, maar wel belangrijk. Daar kunnen contacten gelegd worden. Daarom heeft zo'n vorming veel consequenties voor hun omgang met elkaar.”

Toch wringt tegelijkertijd daar het schoentje. Seksualiteit ter sprake brengen bij mensen met een handicap vraagt veel tijd. Het heeft veel consequenties en het brengt veel op gang. Als het thema een serieuze plaats kan krijgen hoort het echter zeker thuis in de jeugdbeweging. Dit wil zeggen dat het meermaals in het programma wordt opgenomen en dat er aandacht is voor de gevolgen en de verantwoordelijkheid die men daarmee neemt.

“Als twee jongeren zich aangetrokken voelen tot elkaar, ga je die relatie dan stimuleren of wat ga je ermee doen? Je kan hen elk in een andere groep plaatsen omdat dat makkelijker is. Je kan hen ook aanmoedigen en de consequenties voor het functioneren van de groep erbij nemen”.

- Aanpassing van bestaand materiaal

Conclusie

Begeleiders vinden de aanpassing van bestaande spelen niet eenvoudig. Aanpassing van materiaal waarbij 'relaties' centraal staan, vinden ze makkelijker dan aanpassing van materiaal waarbij 'seksualiteit' centraal staat.

Reactie

Deze conclusie wordt bevestigd. VMG zelf werkt met een aangepaste versie van de Bloosdoos.

- Visualiseren en concretiseren

Conclusie

De nood aan visueel en concreet materiaal is groot.

Reactie

Het belang van visualisering en concretisering kan niet genoeg benadrukt worden. Begeleiders moeten regelmatig polsen of iedereen het begrepen heeft. Ze moeten geen karikaturen en zelfs liefst geen tekeningen gebruiken. Recent kiest VMG juist voor heel expliciete foto's. Ook vermenging van fantasie en werkelijkheid moet worden vermeden. Rollenspelen zijn dus niet aan te raden. Situatiespelen met eenduidige situaties waarbij de jongeren zichzelf spelen, kunnen wel. De meest courante methoden van het vormingswerk zijn (veel) te dubbelzinnig en moeten dus vermeden worden.

- Seksueel getinte situaties

Conclusie

Seksueel-getinte situaties komen dikwijls voor. Begeleiders weten vaak niet hoe ze hiermee kunnen omgaan. Bovendien moeten begeleiders zich afvragen of ze onmiddellijk moeten reageren in groep of dat ze er verlaat moeten op terugkomen tegen de persoon in kwestie.

Reactie

De conclusie klopt, maar vaak citeren begeleiders de meest uitzonderlijke dingen als je peilt naar dergelijke situaties. Er zijn veel gewone dingen (die veel hanteerbaarder zijn) die het bespreken waard zijn.

“Als je een voorbeeld vraagt, dan hoor je vaak zoiets als ‘een deelnemer nam mijn jas om te masturberen’. Dat is dan iets dat 1 keer op 1000 voorkomt. Maar sommige zaken

doen zich juist dagelijks voor. Je bent iemand aan het wassen en die krijgt een erectie. Of die persoon wordt verliefd op jou. Die dingen zien begeleiders dan een beetje over het hoofd.”

Begeleiders kunnen op dit vlak zeker vorming gebruiken. Het is een steun in de rug om zich beter uitgerust te voelen om een aantal dingen zelf aan te pakken. Niet alle problemen moeten worden doorverwezen.

Problemen van ouders

Conclusie

Ouders bekijken vooral de problemen op relationeel vlak. De seksuele problemen worden aan de jongere zelf overgelaten. Iedere jongere heeft de ontwikkelingstaak los te komen van zijn ouders. Voor jongeren met een mentale handicap is dat extra moeilijk, omdat ouders vaak de enige continue figuren zijn.

Reactie

Seksualiteit bij mensen met een handicap krijgt niet alleen bij ouders, maar ook bij begeleiders zeer weinig kansen. Er is een grote schroom en mensen met een mentale handicap worden nog altijd gezien als asexuele wezens. Voor ouders en begeleiders krijgt seks vaak pas aandacht als er een probleem is: b.v. iemand die openlijk masturbeert. Dan pas wordt het een thema en vaak in die zin dat men opgelucht is als het probleemgedrag verholpen wordt. Dat betekent niet altijd dat de oplossing ook gunstig was voor de jongere. In ieder geval heeft die vaak last van heel veel onwetendheid.

“Ze weten niet bij wie ze zo'n onderwerp moeten aankaarten. Ze weten niet wat er gebeurt, ze weten zelfs niet of er iets niet juist is. Laat staan dat ze zelf de weg vinden naar een oplossing. Mensen met een handicap willen in feite van een bevoegde persoon, b.v. een dokter horen: wat kan er bij mij wel en wat kan er niet? Wat zijn de gevolgen van mijn handicap.”

3.2 Schriftelijke enquête

Op welke wijze heb je binnen je organisatie te maken met relaties en seksualiteit?

Conclusie

Het thema komt op verschillende manieren aan bod. Er zijn de hierop toegespitste vormingen en activiteiten voor jongeren en/of begeleiders en/of ouders en anderzijds zijn er de 'natuurlijke' situaties en gebeurtenissen tussen deelnemers of tussen deelnemers en begeleiders.

Reactie

Vaak ontbreekt een projectmatige aanpak. Er wordt ook niet altijd voldoende aandacht besteed aan de manier waarop jongeren het thema liefst behandeld willen zien (b.v. met jongens en meisjes samen of apart?). Begeleiders willen veel ondersteuning. VMG wordt regelmatig geconfronteerd met noden waarop de vereniging geen antwoord kan bieden. De vraag is groot, maar ook bij andere diensten en organisaties kan je weinig opleiding en ondersteuning vinden inzake RSV. Jeugdbewegingen organiseren wel zelf animatorcursussen. Maar het thema is daar vaak maar een deelaspect. Bovendien blijft het dikwijls allemaal te vaag. Terwijl het juist belangrijk is om heel concreet te werken: vanuit situaties en met veel aandacht voor een geschikte 'taal'. Daarnaast moet er ook aandacht zijn voor visieontwikkeling, afspraken maken over privacy en intimiteit, lichamelijk contact tussen begeleiding en leden én tussen de leden onderling. Anders krijg je veel te makkelijk pijnlijke situaties.

"Bijvoorbeeld op cursussen: iemand met een handicap wordt verliefd op zijn begeleider. Die begeleiders gaan daar dan zo ver in dat ze de laatste avond een trouwfeest organiseren... Dat is zo pijnlijk. Alhoewel begeleiders denken dat ze daar goed mee doen."

Door te anticiperen op zo'n situaties en reeds preventief aan visieontwikkeling te doen, kan er heel wat pijn worden vermeden.

Welke vormingsnoden ervaar jij op het vlak van relaties en seksualiteit bij de jongeren met wie je te maken hebt?

Conclusie

De vragen van jongeren met een lichte verstandelijke handicap lijken heel erg op die van andere jongeren, maar ze zijn dikwijls iets meer basaal van aard. Verschillende organisaties vermelden dat er qua seksuele voorlichting via de school wel één en ander wordt doorgegeven, maar dat dit vaak moet worden herhaald en aangevuld. De organisaties geven aan dat er een specifieke nood is aan activiteiten die de weerbaarheid in relaties en seksualiteit vergroten.

Reactie

Het is opvallend dat deze noden door begeleiders zijn geformuleerd in naam van jongeren en niet door jongeren zelf. Die zijn veel meer bezig met het zoeken naar een relatie, terwijl vragen als 'Waar kan ik een partner vinden?' of 'Hoe leg ik een eerste contact?' niet voorkomen in het lijstje. Begeleiders zijn meer gericht op 'Wat mag wel, wat mag niet (in het openbaar)?' en 'Waar ligt de grens?', terwijl dat de jongeren zelf niet zo bezig houdt.

Welke behoeften heb jij op het vlak van ondersteuning, informatie of vorming om op een doeltreffende manier te kunnen tegemoet komen aan de noden van jongeren?

Conclusie

De begeleiders hebben nood aan verschillende methoden voor RSV. Maar ze vragen zich ook af in welke mate RSV behoort tot de taak van een jongerenorganisatie. En zo ja, gaan ouders en instellingen akkoord met expliciete aandacht voor dit thema?

Reactie

Praktijkgerichte vorming helpt begeleiders alleszins meer vooruit dan theoretische vorming. Begeleiders botsen immers vaak op hun eigen grenzen met betrekking tot seksualiteit. In praktijkgerichte vormingen kunnen ze die grenzen beter ontdekken en leren hanteren.

"Vorming waar mensen het moeten doen is echt heel, heel, heel belangrijk. Informatie, erover praten, allemaal goed en wel, maar begeleiders moeten meer geconfronteerd worden met de vraag: Hoe komt het dat ik het daar moeilijk mee heb? Een aanbod dat niet te theoretisch blijft, vormt begeleiders het meest."

Welke hulpmiddelen inzake vorming hanteerde je tot nu toe om aan de noden van de jongeren tegemoet te komen?

Conclusie

Organisaties gaan op verschillende manieren om met de vastgestelde noden. Sommigen werken materialen, activiteiten en vormingsinitiatieven uit. Andere organisaties beperken zich eerder tot reacties op problemen wanneer die zich aandienen.

Reactie

Akkoord.

Welke hulpmiddelen inzake vorming hanteerde je tot nu toe om aan de behoeften van de begeleiders tegemoet te komen?

Conclusie

De meeste organisaties hebben 'relaties en seksualiteit' ooit al opgenomen in hun vormingsprogramma. Toch wordt hier regelmatig een nood verwoord aan bruikbaar materiaal. Organisaties geven aan dat er een stijgende vraag leeft bij de begeleiders.

Reactie

Akkoord.

Welke hindernissen ervaar je bij het organiseren van activiteiten over relaties en seksualiteit?

Conclusie

Begeleiders ervaren hindernissen vanuit de gebruikte materialen en de bestaande werkvormen enz. Daarnaast zijn er hindernissen die voortvloeien uit 'kenmerken' van deelnemers, ouders of begeleiders.

Reactie

Expliciete bewoordingen, b.v. in titels of bij plaatjes, schrikken begeleiders soms meer af dan jongeren. Hier duikt opnieuw 'handelingsverlegenheid' op. Voor jongeren is het vooral belangrijk dat het gebruik van expliciet materiaal geleidelijk wordt opgebouwd. De begeleider moet proberen in te schatten wat de draagkracht en de voorgeschiedenis van de jongeren is. Je zou kunnen zeggen: als jongeren schrikken, dan is dat de verantwoordelijkheid van de begeleider die niet voldoende kon inspelen op de 'situatie' van de jongeren.

"Meisjes die een preutse opvoeding kregen, zonder veel televisie of film, moet je niet opeens een foto tonen van een naakte man. Misschien toon je beter een tekening van een klein jongetje. De begeleider moet dan aftasten of een volgende stap mogelijk is. De gouden regel is dat alle materiaal voor iedereen bruikbaar is. Maar er is geen materiaal dat voor iedereen gelijk is."

In groepen is deze regel echter niet makkelijk te hanteren. Wie heeft welk 'niveau'? Wat doe ik met de verschillende 'niveaus' in mijn groep? Je kan daar wel oplossingen voor bedenken, b.v. door te werken met subgroepjes naargelang vermeende ervaring of door te laten kiezen voor een subgroepje.

Welke hindernissen ervaar je bij het inspelen op situaties die te maken hebben met seksualiteit?

Conclusie

Naast de hindernissen die zich kunnen voordoen bij elke jongerengroep, ervaren begeleiders barrières door de typische kenmerken van jongeren met een licht mentale handicap, zoals de frustratie van sommige jongeren door een gebrek aan praktische kennis en ervaring.

Reactie

De vraag dringt zich op welke kansen deze mensen krijgen om praktische kennis en ervaring op te doen. De jeugdbeweging is dikwijls de enige plaats waar ze kunnen experimenteren. Maar wat doen begeleiders? Zijn zij bereid kansen te scheppen of gaan ze dat uit de weg?

Op welk terrein denk je dat de behoefte aan ondersteuning van begeleiders het grootst is?

Conclusie

Begeleiders hebben vooral nood aan vorming over het omgaan met seksueel getinte situaties.

Reactie
Akkoord.

Geef één of meer voorbeelden van situaties waar je het moeilijk vond om te reageren.

Conclusie

Naast situaties die zich voordoen in elke jongerengroep, ervaren begeleiders heel wat moeilijke situaties die specifiek zijn voor jongeren met een licht mentale handicap (zie voorbeelden hiervoor).

Reactie

Het gaat hier om belangrijke en vrij veel voorkomende situaties. Het is nodig om duidelijke afspraken te maken over zaken zoals 'de relatie tussen deelnemer en begeleider' (zie reactie op vraag 1). Daarnaast is er het normen- en waardenpatroon van de jongeren. De begeleider moet daarbij twee dingen voor ogen houden: bijdragen aan de ontwikkeling van het normen- en waardenpatroon van de jongere en zich bewust worden van z'n eigen normen- en waardenpatroon. Voor het tweede is praktische vorming aangewezen (zie reactie op vraag 3). Voor het eerste is het goed om weten dat heel wat mensen met een mentale handicap niet in staat zijn een eigen normen- en waardenpatroon te ontwikkelen. Ze grijpen terug naar het patroon van hun ouders. Als begeleider vraagt dat extra voorzichtigheid.

"Als het bijna letterlijk het normen- en waardenpatroon van hun ouders is, dan moet je daar toch wel veel respect voor hebben want anders creëer je loyaliteitsproblemen. Je stelt hun ouders in vraag. Je mag er vragen over stellen, maar als je merkt dat hun normen- en waardenpatroon heel erg verbonden is met 'thuis', dan kan je daar niet zo heel veel aan doen. Je kan niet zeggen dat mama en papa verkeerd zijn."

Deel 4: Vaststellingen

Mensen met een mentale handicap hebben recht op een eigen relationeel en seksueel leven. Daarover zijn de meeste mensen het ondertussen eens. Dit uitgangspunt impliceert echter dat jongeren met een mentale handicap ook recht hebben op aangepaste informatie en vorming over relaties en seksualiteit. Op dit vlak blijkt er in de praktijk nog heel wat werk aan de winkel. Meer dan andere jongeren blijven jongeren met een mentale handicap verstoken van goede en systematische relationele en seksuele vorming.

Begeleiders van jongeren met een mentale handicap – ouders, opvoeders, leerkrachten en jeugdwerkers - geven zelf aan nogal wat hindernissen te ervaren bij het omgaan met het thema relaties en seksualiteit bij deze groep van jongeren. Het onderzoek wilde deze hindernissen en behoeften in kaart brengen met het oog op de ontwikkeling van goede ondersteuning op dit terrein.

De belangrijkste bevindingen uit dit onderzoek worden hieronder weergegeven.

Grote eensgezindheid over de noodzaak van relationele en seksuele vorming bij jongeren met een mentale handicap

Leerkrachten, opvoeders, jeugdwerkers en de meeste ouders zijn het erover eens dat relationele en seksuele vorming voor jongeren met een mentale handicap noodzakelijk is. Zij geven hiermee erkenning aan het recht op seksualiteit van ieder mens, dus ook van mensen met een mentale handicap. Dit recht impliceert tevens het recht op informatie. Iedereen die dat wil moet toegang hebben tot juiste en aangepaste informatie over relaties en seksualiteit.

Verantwoordelijkheid voor relationele en seksuele vorming wordt vaak doorgeschoven

Dat relationele en seksuele vorming voor jongeren met een mentale handicap nodig is, is duidelijk. Maar wie neemt de handschoen op? Ouders verwachten op dit vlak veel van leerkrachten. Leerkrachten vinden dat dit zeker ook een taak van ouders is. Sommige begeleiders willen wel met de jongeren over relaties en seksualiteit praten, maar vragen zich af of zij gemandateerd zijn door de ouders. De bal wordt dus duidelijk rond geschopt en er is een grote mate van handelingsverlegenheid bij alle betrokkenen.

Behoeft aan duidelijke richtlijnen op niveau van organisaties en instellingen over wat van begeleiders op vlak van relationele en seksuele vorming verwacht wordt

Een duidelijke visieontwikkeling binnen instellingen, scholen en organisaties is onontbeerlijk. Alleen op die manier weet iedereen wat er van hem of haar verwacht wordt in de dagelijkse realiteit van de begeleiding van jongeren. Als gebeurtenissen ondersteund worden door een afgelijnde visie en niet afhankelijk zijn van willekeur, dan weet iedereen wat er van hem verwacht wordt of wat hijzelf kan verwachten. Duidelijkheid schept op die manier vertrouwen. Zowel bij begeleiders, ouders als bij jongeren. Zo'n beleidsvisie is ook nodig om te garanderen dat relationele en seksuele vorming structureel ingebouwd wordt en niet meer afhankelijk is van de goodwill van individuen. Bij de uitwerking van zo'n visie is er behoefte aan overleg en dialoog zodat richtlijnen niet zomaar van 'bovenaf' opgelegd worden.

Belangrijke spanning tussen individuele en groepsmatige aanpak

Individuele verschillen tussen jongeren met een mentale handicap zijn zeer groot. Niet alleen op het vlak van seksuele ervaring, maar ook wat betreft verstandelijke en emotionele mogelijkheden. Dit bemoeilijkt de groepsmatige aanpak van relationele en seksuele vorming. Jongeren komen soms met zeer persoonlijke vragen die beter niet in de groep aan bod komen, maar eerder individueel moeten worden besproken. Een vormingsaanbod in groep moet dus zoeken naar de dingen die voor iedereen van belang zijn en flexibel kunnen omgaan met individuele vragen.

Nood aan vorming op het vlak van begeleidingsvaardigheden

Begeleiders van jongeren met een mentale handicap worden vaak geconfronteerd met 'seksueel getinte situaties' (jongeren die openlijk masturberen, handtastelijk gedrag, jongeren die verliefd worden op hun begeleider, liefdesverdriet, nood aan privacy om hun relatie en seksualiteit te beleven,...). Begeleiders weten vaak niet hoe ze hier best op reageren en vertrouwen dus maar op hun gezond verstand, al zouden ze graag wat deskundige ondersteuning krijgen op dit vlak. Daarnaast hebben begeleiders ook nood aan vorming waarbij ze zich bewust worden van hun eigen waarden en normen. Dit moet praktijkgerichte vorming zijn die confrontaties niet uit de weg gaat.

Bestaand vormingsmateriaal voldoet niet aan specifieke noden en behoeften van doelgroep

Er is weinig vormingsmateriaal. Het bestaande materiaal voldoet doorgaans niet en houdt geen rekening met specifieke noden en behoeften van de doelgroep. Er is dus dringend nood aan nieuw materiaal. Het ontwikkelen van dat materiaal is niet eenvoudig. Het moet rekening houden met de mogelijkheden en beperkingen van mensen met een mentale handicap. In het gewone vormingswerk maakt men veelvuldig gebruik van verbale communicatie, rollenspelen enz. Die aanpak is niet bruikbaar. Er is nood aan visualisering d.m.v. foto's, eenvoudig en eenduidig taalgebruik, vermijden van inlevingssituaties en hypothetische vragen, alertheid voor angstinductie bij het spreken over (gezondheids)risico's.

Bibliografie

Bosch, E. (1995). *Seksualiteit en relatievorming van mensen met een verstandelijke handicap: een praktijk- en discussieboek*. Baarn: Nelissen.

Bosch, E., Suykerbuyk, E. (2000). *Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke handicap: de kunst van het verstaan*. Baarn: Nelissen.

Claerhout, H., Conix, G. en Rijckaert, A. (2003). *Seks@relaties.kom! Werkboek*. Gent: VMG.

Bijlagen

1. Vragenlijst schriftelijke enquête

Naam:

Naam organisatie:

Functie binnen de organisatie:

Op welke wijze heb jij binnen je organisatie te maken met relaties en seksualiteit?

Welke vormingsnoden ervaar jij op het vlak van relaties en seksualiteit bij de jongeren met wie jij te maken hebt?

Welke behoeften heb jij op het vlak van ondersteuning, informatie of vorming om op een doeltreffende manier te kunnen tegemoet komen aan de noden van de jongeren?

Welke hulpmiddelen inzake vorming hanteerde je tot nu toe om aan de noden van de jongeren tegemoet te komen?

Welke hulpmiddelen inzake vorming hanteerde je tot nu toe om aan de behoeften van de begeleiders tegemoet te komen?

Welke hindernissen ervaar je bij het organiseren van activiteiten over relaties en seksualiteit?

Welke hindernissen ervaar je bij het inspelen op situaties die te maken hebben met seksualiteit?

Op welk terrein denk je dat de behoefte aan ondersteuning van begeleiders het grootst is?

- concrete werkvormen
- achtergrondinformatie over relaties en seksualiteit in het algemeen
- informatie en/of vorming over het omgaan met seksueel getinte situaties
- informatie en/of vorming over het organiseren van activiteiten over relaties en seksualiteit
- andere ...

Geef één of meer voorbeelden van situaties waar jij het moeilijk vond om te reageren?

2. Adressenlijst

- *Jeugd en Gezondheid vzw*

Haachtsesteenweg 579

1031 Brussel

02/246.49.73

jeugdengezondheid@cm.be

www.jg.cm.be

Aanbod voor personen met een handicap: ja, in zekere mate, onder de naam JOMBA (= jongeren met bijzondere aandacht)

Beschrijving: Jeugd en Gezondheid organiseert groepsvakanties voor kinderen en jongeren tot 25 jaar.

Het vakantieaanbod is divers en heeft voor elke leeftijdsgroep een gamma in binnen- en buitenland. Jeugd en Gezondheid organiseert ook vorming voor begeleiders.

- *Kei-Jong vzw*

Drakenhoflaan 33

2100 Deurne

03/366.41.11

info@dekei.be

Aanbod voor personen met een handicap: hoofddoelgroep

Beschrijving: Kei-Jong richt zich tot –30-jarigen met een lichte of matige mentale handicap en tot leerlingen uit de laatste graad van het BUSO-onderwijs. Kei-Jong organiseert cursussen, projecten waarbij zelfredzaamheid en weerbaarheid centraal staan en er een vakantiewerking.

- *Jong-KVG vzw*

Goemaerelei 66

2018 Antwerpen

03/216.29.90

post@kvg.be

Aanbod voor personen met een handicap: hoofddoelgroep

Beschrijving: Jong-KVG heeft als doel jongeren met en zonder handicap dichter bij elkaar te brengen. Lokale kernen organiseren diverse activiteiten voor jongeren met en zonder handicap, vakanties en uitwisselingsprojecten in binnen- en buitenland. Jong-KVG organiseert ook vormingscursussen voor begeleiders.

- *VFGJ vzw*

Sint-Jansstraat 32-38

1000 Brussel

02/515.02.62

vfgj@socmut.be

www.vfgj.be

Aanbod voor personen met een handicap: hoofddoelgroep

Beschrijving: De Vlaamse Federatie Gehandicapte Jongeren vzw is een organisatie voor kinderen en jongeren van 6 tot 30 jaar met een handicap. De organisatie richt zich zowel naar jongeren met een mentale als fysieke of meervoudige handicap. In de praktijk worden vooral jongvolwassenen met een licht tot matig mentale handicap bereikt.

- *Akabe –VVKSM vzw*

Lange Kievitstraat 74
2018 Antwerpen
03/231.16.20
info@vksm.be of akabe@vksm.be
www.vksm.be/takken/akabe
Aanbod voor personen met een handicap: hoofddoelgroep

Beschrijving: Akabe (Anders Kan Best) wil kinderen en jongeren met een handicap 'ook het spel van scouting laten spelen'. Akabe wil kinderen met een mentale handicap uit een beschermende sfeer halen op weg naar een grotere integratie in de maatschappij.

- *Oranje vzw*

Bilkske 5
8000 Brugge
050/34.13.41
info@oranje.be
www.oranje.be
Aanbod voor personen met een handicap: hoofddoelgroep

Beschrijving: Oranje organiseert ontmoetingsactiviteiten op zaterdagavond, speelpleinwerking (gedurende schoolvakanties), hobbyateliers, crea-ateliers. Er zijn ook woonprojecten, tehuizen voor kortverblijf, dagbestedingen, begeleid werken, vrijetijdsprojecten. Voor kinderen en jongvolwassenen met een handicap tot 30 jaar.

- *VMG vzw*

Groot Begijnhof 10
9040 Sint-Amandsberg
09/228.96.98
vzwvmg@pi.be
www.vzwvmg.be
Aanbod voor personen met een handicap: hoofddoelgroep

Beschrijving: Vormingswerk voor mensen met een verstandelijke handicap en hun omgeving. VMG geeft vorming over relaties en seksualiteit, emancipatie, computer voor volwassenen met een verstandelijke handicap (ook mensen die niet kunnen lezen en/of schrijven); ouders, broers en zussen, professionelen (directies, orthopedagogen, opvoeders,...), vrijwilligers, de omgeving